

Paper No.10- Comparative Politics (तुलनात्मक राजकारण)

घटक १ तुलनात्मक राजकारण

अर्थ आणि स्वरूप

- तुलना करणे स्वाभाविक गोष्ट आहे
- समाजिक शास्त्रे, भाषा येथे तुलना पहावयास मिळते — व्यवहारात देखिल तुलना होताना दिसते
- अरिस्टॉटलने— १५८ प्राचीन राज्यघटनांचा तुलनात्मक अभ्यास केला
- तुलनात्मक शासन— यात औपचारीक संस्थांचा— राज्य, शासन, संविधान, कायदेमंडळ, कार्यकारीमंडळ, यांचा अभ्यास अभिप्रेत आहे
- तुलनात्मक राजकारण — यात अनौपचारीक घटकांचा तुलनात्मक अभ्यास अभिप्रेत आहे — हितसंबंधी गट, दबावगट, अधिमान्यता, राजकीय प्रक्रीया इ.

- एडवर्ड फ्रिमेन— विविध राजकीय व्यवस्था, शासनाचे विविध प्रकार, यांचे तौलनिक विश्लेषण— साधर्म्य व अंतर यांचा अभ्यास तुलनात्मक राजकारणात केला जातो
- जे सी जोहरी यांच्या मते— राजकीय कृती राजकीय प्रक्रीया राजकीय सत्ता यांचा अभ्यास तुलनात्मक राजकारणात केला जातो.
—राजकीय कृती —राजकीय व्यवस्थेला स्थैर्य प्राप्त होणेसाठी राजकीय सत्ताधीशांनी केलेले प्रयत्न म्हणजे राजकीय कृती— न्यायसंगत व तर्कसंगत कायदा करणे
—राजकीय प्रक्रीया— राजकारणात होणाऱ्या लहान मोठ्या घटना — मतदान करण्यासाठीचे वर्तन
—राजकीय सत्ता— सत्ता हा मानवी संबंधांचा प्रकार आहे—

- अभ्यासाचे टप्पे

१ पहिल्या टप्प्यात तुलनात्मक राजकारणाचा ढोबळ मानाने अभ्यास करण्यात आला— १८५० अखेर— अनसोफिस्टीकेटेड

२ दुसऱ्या टप्प्यात तुलनात्मक राजकारणाचा लॉर्ड ब्राइस यांनी अभ्यास केला — संस्थात्मक व कार्यात्मक तुलना करण्यात आली— १८५० ते १९५०

३ तिसऱ्या टप्प्यात तुलनात्मक राजकारणाचा डेव्हीड इस्टन, गॅब्रिअल आलमंड, रॉबर्ट डाल यांनी सूक्ष्म अभ्यासाला महत्व दिले— त्यामुळे राज्यशास्त्रात नवीन संकल्पना आल्या

स्वरूप

- तुलनात्मक राजकारणात अनुभवनिष्ठ संशोधनाला प्राधान्य
- तुलनात्मक राजकारणामध्ये अनौपचारीक प्रक्रीयांचा अभ्यास
- अविकसित व विकसनीय राष्ट्रांच्या राजकीय व्यवस्थांचा अभ्यास
- आंतरशास्त्रीय दृष्टीकोण

- मुल्य निरपेक्ष सिद्धांतांची मांडणी

तुलनात्मक राजकारणाची व्याप्ती

- विविध देशातील राजकीय संस्थांचा अभ्यास करणे — कायदेमंडळ, कार्यकारीमंडळ, न्यायमंडळ
- राज्यघटनांचा अभ्यास करणे —संविधानवाद , संघराज्यवाद

- राजकीय संघटनांचा अभ्यास — राजकीय पक्ष, दबाव गट, नोकरशाही
- अधुनिक राजकीय संकलनांचा अभ्यास

तुलनात्मक राजकारणाच्या अभ्यासाचे दृष्टीकोन

- पारंपरिक — तत्वज्ञानात्मक, ऐतिहासिक, संस्थात्मक, वैधानिक दृष्टीकोन
- अधुनिक— समाजशास्त्रीय, मानसशास्त्रीय, व्यवस्था, रचनात्मक कार्यवाद, वर्तनवाद, मार्क्सवादी
तुलनात्मक राजकारणाच्या अभ्यासाचा रचनात्मक कार्यवादी दृष्टीकोन
- व्यवस्थेमधील रचना आणि कार्य दोन्ही महत्वाचे आहेत
- प्रत्येक व्यवस्था व उपव्यवस्था यांची कार्ये महत्त्वची आहेत
- कार्ये प्रकट किंवा अप्रकट असू शकतात
- अकार्यक्षम (dysfunctional) आणि गैरकार्यक्षम (malfunctional) दृष्टीकोणातून मांडणी केली.
- यांची तात्काळ दुरुस्ती आवश्यक — अथवा व्यवस्था कालबाह्य होण्याचा धोका

तुलनात्मक राजकारणाच्या अभ्यासाचा व्यवस्था दृष्टीकोन

- गॅब्रिअल आलमंड व डेव्हीड इस्टन यांनी व्यवस्था दृष्टीकोणातून मांडणी केली.
- ब्लॉडेल— मिटशेल— लिक्वॉक— यांनी व्यवस्था दृष्टीकोणातून मांडणी केली.
- अरिस्टॉटल— मॉटेस्क्वी—यांनी व्यवस्था दृष्टीकोणातून मांडणी केली.
- जीवशास्त्रातून समाजशास्त्र (टॉलकट पार्सन) व राज्यशास्त्र (डेव्हीड इस्टन)
- समाज ही एक व्यापक व्यवस्था आहे— राजकीय व्यवस्था ही उपव्यवस्था आहेत—
- विविध घटकात —आंतरसंबंध असतात— समग्र अभ्यास आवश्यक —
- लुडविंग बर्टलनफाय— परस्परांशी संबंध असणाऱ्या घटकांचा संच म्हणजे व्यवस्था होय
- डेव्हीड इस्टन— कोणत्याही समाजातील अधिकाराने निर्णय घेउन त्यांची बंधनकारक अमलबजावणी करणाऱ्या आंतरक्रीयीयत्मक व्यवस्थेला राजकीय व्यवस्था असे म्हणतात
- रॉबर्ट डाल — सत्ता, शासन आणि अधिकार यांचा महत्वपूर्ण समावेश असलेला मानवी संबंधांचा वैशिष्ट्यपूर्ण प्रकार म्हणजे राजकीय व्यवस्था होय.
- व्यवस्थेची वैशिष्ट्ये— सीमा असतात, उपव्यवस्था असतात, क्षमता धारण करतात

घटक २ राज्यघटनावाद (संविधानवाद)

अर्थ आणि व्याख्या

- प्रत्येक देशाला राज्यघटना असते
- जेलिक जर्मन विचारवंत यांनी — राज्यघटनेशिवाय राज्य असू शकत नाही— बेबंदशाही
- प्राचीन काळापासून अस्तित्वात — ग्रीक नगरराज्यात— १५८ राज्यघटनांचा उल्लेख आढळतो
- घटनावाद ही आधुनिक संकल्पना
- राज्यघटना म्हणजे मुलभुत लिखित वा अलिखित कायदा होय — राज्यघटनेमुळे राज्यकर्ता व नागरीक यांच्यातील संबंध निश्चीत केले जातात—शासनावर मर्यादा
- सी. एफ. स्ट्रॉग— शासनाचे अधिकार, जनतेचे अधिकार आणि त्या दोहोत समन्वय सामंज्यस्य निर्माण करणाऱ्या तत्वांचा समूह
- लॉर्ड ब्राइस— ज्या विधिनियमानुसार कायमस्वरूपी संस्था निर्माण होतात आणि त्यांचे सत्ता आणि कार्यक्षेत्र निश्चीत केले जाते त्यास राज्यघटना असे म्हणतात
- संविधानवाद हे एक राजकीय तत्व व व्यवस्था आहे— शासनाची सत्ता नियंत्रित करण्याची व्यवस्था— लोकांची आस्था व निष्ठा— आदर्श व मुल्य व विश्वास यांचे प्रतिक —
- किंग जॉर्ज उन— द. कोरीया यांनी संविधानवादाचे उल्लंघन केले २०२२

स्वरूप—

- संविधानवाद ही मुल्याधिष्ठीत संकल्पना आहे.
- संविधानवाद सांस्कृतिक अधिष्ठान असलेली संकल्पना आहे.
- संविधानवाद अनुकरणीय संकल्पना (shared concept) आहे.
- संविधानवादामध्ये हिसेला स्थान नाही.
- संविधानवाद ही साध्य — प्रधान संकल्पना
- राज्यघटनेवर आधारीत संकल्पना
- गतीशील व परीवर्तनशील राज्यघटना
- सत्ता विभाजन व व्यक्ती स्वातंत्र्याची जपणूक करणे हा उद्देश

घटनावादाचा विकास

- ग्रीक घटनावाद इ. स. पूर्व काळ
- रोमन घटनावाद
- मध्ययुगीन काळातील घटनावाद ७ व्या शतकानंतर— दैवी अधिकार प्रसार
- प्रबोधनकाळा १४ व्या शतकानंतरचा घटनावाद

- अधुनिक काळातील घटनावाद— १९ व्या शतकानंतर
इंग्लंडमधील राज्यघटनावाद
- ८ शतकाचा प्रवास
- १२१५ मॅग्ना कार्टा— महान सनद—
- १२९५ मॉडेल पार्लमेंट भरविण्यात आले
- १३३८ पार्लमेंटची दोन सभागृह निर्माण
- १५ व १६ वे शतक ट्युडर घराणे (सातवा हेन्री आठवा हेन्री पहिली एलिझाबेथ) यांनी अनियंत्रित सत्तेचा वापर केला— पण पार्लमेंटचे अस्तित्व नाकारले नाही—
- १७ वे शतक— राजा पहिला जेम्स— दैवी अधिकाराचे प्रतिपादन केले— पार्लमेंटला डावलले—
- दि लॉ ऑफ फ्री मोनार्कीज —
- १६२५— ४९ पहिला चार्ल्स पार्लमेंटला डावलले—
- १६३८— पिटीशन ऑफ राइट्स सादर केले— जनतेच्या संमतीशिवाय कर लादू नये—
- १६४९— पहिला चार्ल्स पार्लमेंटला डावलले — फासावर लटकविले
- १६५३— इंस्ट्रुमेंट ऑफ गव्हर्नमेंट— पहिले लिखित संविधान
- १६८५— दुसरा जेम्स राजपदावर— पार्लमेंटला डावलले—
- १६८८— हॉलंडचा विल्यम याला पाचारण करण्यात आले— तो सैन्य घेउन आला पण युद्ध झाले नाही — दुसरा जेम्स पळून गेला— रक्तविरहीत क्रांती
- राजा व संसद — यात श्रेष्ठ कोण — संसद
- १६८९ — बिल ऑफ राइट्स संमत — पार्लमेंटच्या संमतीशिवाय कायदा नको — भाषण स्वातंत्र्य —
- १७०८ — नकाराधिकाराचा शेवटचा वापर

अमेरिकेमधील (युएसए) राज्यघटनावाद

- १४९२ — अमेरिका खंडाचा शोध — कोलंबस
- १७ वे शतक — युरोपियन व इंग्रज वसाहती सुरू
- १८ व्या शतकाच्या उत्तरार्ध — ब्रिटीश सत्ता व वसाहती यांच्यात राजकीय व आर्थिक कारणावरून संघर्ष सुरू
- ४ जुलै १७७६ अमेरिकन स्वातंत्र्याची घोषणा
- १७८१—८९ राज्यसंघाची निर्मिती
- १७८९— संघराज्याची निर्मिती — फिलाडेल्फीया अधिवेशन— ५५ सदस्य

Paper (10) Comparative Politics (MCQ) - तुलनात्मक राजकारण

1) डेव्हिड इस्टन हे नाव कोणत्या सिद्धांतशी निगडीत आहे ?

व्यवस्था सिद्धांत

2) कोणाचे नाव तुलनात्मक राजकारणाच्या रचनात्मक कार्यवाद याचेशी निगडीत आहे ?

गार्ब्रीअल अल्मंड

3) संविधान ही कोणत्या स्वरूपाची संकल्पना आहे ?

प्राचीन संकल्पना

4) अरिस्टोटल यांनी प्राचीन ग्रीक नगर राज्यांतील किती राज्यघटनांचा तुलनात्मक अभ्यास केला ?

१५८

5) तुलनात्मक राजकारणाच्या अभ्यासाचे पारंपारिक दृष्टीकोन कोणते ?

तत्त्वज्ञानात्मक, संस्थात्मक, वैधानिक

6) जे. सी. जोहरी यांचे मते तुलनात्मक राजकारणाच्या अभ्यासात कोणत्या बाबींचा समावेश होतो?

- राजकीय कृती, राजकीय प्रक्रिया व राजकीय सत्ता

7) तुलनात्मक राजकारणाच्या अभ्यासाचे आधुनिक दृष्टीकोन कोणते ?

- व्यवस्था दृष्टीकोन,
- रचनात्मक कार्यावादी दृष्टीकोन ,
- वर्तनवादी दृष्टीकोन

8) संसदीय लोकशाहीचे अभिजात उदाहरण कोणते ?

- इंग्लंडची राज्यघटना

9) अमेरिकन संघराज्यात किती घटक राज्ये आहेत ?

- ५०

10) मार्क्सवादी दृष्टिकोनातून राज्य हे कशाचे साधन आहे ?

- शोषणाचे

11) Who advocated 'authoritative allocation of values' 'अधिकारयुक्त मुल्यांची अंमलबजावणी'

ही राजकीय व्यवस्थेमधील संकल्पना कोणी मांडली ?

- डेविड इस्टन
- 12) कार्ल मार्क्स यांचे प्रसिद्ध पुस्तक कोणते ?
 - दास कापिटल, and कामुनिस्त मेनिफेस्टो
- 13) इंग्लंडच्या राजकीय व्यवस्थेत कोण श्रेष्ठ आहे ?
 - संसद
- 14) संविधानवादाची वैशिष्ट्य कोणती ?
 - संस्कृती आधारित संकल्पना, गतिशील संकल्पना
 - मूल्य आधारित संकल्पना, शासनाला मर्यादित अधिकार देणारी व्यवस्था
- 15) १७८९ साली अमेरिकेची राज्यघटना कोठे तयार करण्यात आली ?
 - फिलाडेल्फिया अधिवेशनात
- 16) अमेरिकेच्या संविधाना मध्ये कोणती व्यवस्था आहे ?
 - अध्यक्षीय व्यवस्था आहे
- 17) अमेरिकेतील सिनेट मध्ये घटक राज्यांना कोणत्या तत्वानुसार प्रतिनिधित्व देण्यात आले आहे ?
 - समानतेच्या आधारावर
- 18) इंग्लंडची राज्यघटना कोणत्या स्वरूपात पहावयास मिळते ?
 - रूढी , परंपरा, संसदेने केलेले कायदे , वरील सर्व
- 19) कोणत्या व्यवस्थेत केंद्र व राज्य यांच्यात घटनात्मक सत्ता विभाजन होते ?
 - संघराज्य व्यवस्था
- 20) खालीलपैकी कोणती संघराज्यासाठी पूर्व अटी आहेत ?
 - संविधानात्मक सत्ता विभाजन, लिखित संविधान, स्वतंत्र न्यायालय ,
- 21) संघराज्यात वरिष्ठ सभागृह कोणाचे प्रतीनिधीत्व करते ?
 - घटक राज्याचे किंवा प्रांताचे प्रतीनिधीत्व करते
- 22) के सी व्हेअर यांनी भारताला काय म्हंटले आहे ?
 - अर्ध संघराज्य
- 23) संघराज्य व्यवस्थे समोरील आव्हाने कोणती ?
 - दोन राज्यांमध्ये असणारा प्रादेशिक असमतोल
 - संघराज्यांमधून घटक राज्ये बाहेर पडण्याचा धोका

- केंद्र व घटक राज्यांमध्ये सत्ता संतुलन
 - वरील सर्व
- 24) कोणत्या संघराज्यात घटक राज्यांसाठी क्यांतोन Cantons असे म्हणतात ?
- स्वित्झर्लंड
- 25) अमेरिकन संघराज्यात कोणती नागरिकत्वाची पद्धती आहे ?
- दुहेरी नागरिकत्व
- 26) राजकीय व्यवस्थेचे कोणते कार्य/ कार्ये (out put) प्रदान कार्य आहेत ?
- कायदा निर्मिती , कायदा अंमलबजावणी , न्यायनिवाडा ,
- 27) राजकीय व्यवस्थेचे कोणते कार्य/ कार्ये (Input) आदान कार्य आहेत ?
- मागणी आणि पाठींबा
- 28) १९५३ मधील 'दि पोलिटिकल सिस्टिम' या पुस्तकाचे लेखक कोण ?
- डेविड इस्टन
- 29) अमेरिकेच्या अध्यक्षाचा कार्यकाळ किती आहे ?
- चार वर्षे निश्चित आहे
- 30) Who is the author of -Comparative Politics A Developmental Approach - 'दि काम्परेटीव पोलिटिक्स अ डेवलापमेंटल अप्रोच' या तुलनात्मक राजकारणा मधील प्रसिद्ध पुस्तकाचे लेखक कोण?
- गाब्रीअल अल्मंड आणि पॉवेल
- 31) खालीलपैकी कोणते संविधान उत्क्रांतवादी /अलिखित संविधानाचे उदाहरण आहे ?
- इंग्लंड
- 32) खालीलपैकी कोणते संविधान लिखित संविधानाचे उदाहरण आहे ?
- भारत , अमेरिका, स्विस, क्यानडा
- 33) कोणते संविधान सर्वात जास्त परीधूढ संविधानाचे उदाहरण आहे ?
- अमेरिकेचे संविधान
 -
- 34) कोणते संघराज्य व्यवस्थेचे उदाहरण नाही ?
- इंग्लंड व फ्रान्स
- 35) कोणत्या राज्यघटनेत नामधारी कार्यकारी प्रमुखाची व्यवस्था आहे ?
- इंग्लंड / भारत

36) संघराज्या मध्ये वरिष्ठ सभागृह कोणाचे प्रतीनिधीत्व करते ?

- घटक राज्यांचे

37) संघराज्यात साविधानत्मक सत्ता विभाजन कसे होते ?

- केंद्र व घटक राज्यांमध्ये

38) राजकीय पक्षाचे मुख्य उद्दिष्ट काय असते ?

- निवडणुकीच्या माध्यमातून सत्ता प्राप्त करणे

39) दिपक्ष पद्धती चा अवलंब करणारे देश कोणते ?

- अमेरिका USA , ईंग्लंड UK

40) एकपक्ष पद्धती चा अवलंब करणारे देश कोणते ?

- चीन

41) बहुपक्ष पद्धती चा अवलंब करणारे देश कोणते ?

- भारत, फ्रान्स, स्वित्झर्लंड

42) दबाव गटाची कार्ये कोणती ?

- मागण्याचे आविष्कार करणे
- लॉबी करणे, मागणी करणे
- मोर्चा, घेराव,

43) दबाव गटाचा मुख्य उद्देश काय असतो ?

- आपल्या गटाचे हित संबध जपणे

44) कोणत्या देशाच्या राजकारणात दबाव गटांचा प्रभाव दिसून येतो ?

- अमेरिका